Др Нађаша Мрвић-Пејровић
виши научни сарадник Института за криминолошка
и социолошка истраживања у Београду

ПРАВО НА НАКНАДУ ШТЕТЕ ИЗ САОБРАЋАЈНЕ НЕЗГОДЕ У ЗАКОНОДАВСТВИМА ДРЖАВА У ТРАНЗИЦИЈИ*

САЖЕТАК: Аутор у упоредно правној анализи основа одговорности за штету и обима права на накнаду штете из саобраћајне незгоде у законодавствима држава у транзицији долази до закључка да се у овим државама споро превазилазе недостаци досадашњих законских решења и да се при томе уочавају значајне разлике у погледу нивоа заштите права оштећених. У поређењу са овим законодавствима позитивно југословенско право, а нарочито решења из судске праксе, показују се знатно потпунијим. Уз постојеће измене права осигурања и већу ефикасност судске заштите југословенско законодавство могло би успешније да се прилагоди стандардима Европске уније.

Кључне речи: накнада штете, саобраћајна незгода, државе у транзицији, оштећени, Европска унија.

Између 1990. и 1993. године, после тешких периода привредне кризе и политичких превирања, на подручјима некадашњих социјалистичких федерација: Совјетског Савеза, Чешкословачке и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије настало је низ нових држава. У току тих година, чак и оне државе из некадашњег тзв. Варшавског пакта као што су: Бугарска, Румунија, Албанија или Мађарска које нису биле изложене искушењима угрожавања територијалног интегритета, суочиле су се са свим тешкоћама наглог преласка на потпуно другачији политички и друштвено-економски

* Рад примљен: 18. I 1999.

систем. Како би се обезбедила одговарајућа правна подлога за значајније друштвене реформе, уследиле су интензивне измене националних законодавстава. Међутим, и поред покушаја да се усвајањем нових законских решења у већој мери национална законодавства ускладе са узорима тзв. права Европске уније, показало се да су трагови наслеђа још увек итекако присутни, не само у легислативи, него још више у судској пракси. Ове недоследности посебно су уочљиве у домену остваривања правне заштите имовинских интереса лица страдалих у саобраћају, што је тема овог рада.

Правна правила о одговорности за штету

Правна правила о основама одговорности за штету из саобраћајне незгоде садржана су у: албанском Грађанском закону из 1981. године, бугарском Закону о осигурању имовине из 1958. године, чл. 339—360. мађарског Грађанског законика из 1977. године (Закон IV), румунском Грађанском закону, Грађанском закону раније ЧСФР из 1964. године (Закон бр. 40/64) који се на основу чешког Закона бр. 47/1992 и словачког Закона бр. 509/9 примењује и даље на територијама обеју осамостаљених држава, затим у пољском Грађанском закону од 23. 2. 1964. године, као и у некадашњим Основама грађанског законодавства СССР-а од 12. 6. 1964. године (чл. 88—94) које, прихваћене у Грађанским законима некадашњих совјетских република Русије, Белорусије, Литваније, Естоније, Молдавије и Украјине, имају продужено важење на територији ових држава до доношења нових закона. Једино се у Летонији примењује Грађански законик из 1937. године који је важио до припајања ове земље СССР-у 1940. године. У Савезној Републици Југославији, као и у другим државама насталим после 1991. године на територији СФРЈ (Босна и Херцеговина, Хрватска, Словенија, Македонија) продужено је важење ранијег савезног Закона о облигационим односима из 1978. године чије одредбе чл. 154—209. регулишу право на накнаду штете из саобраћајне незгоде.

Као и у већини осталих континенталних права, општи правни основ одговорности за штету из саобраћајне незгоде је кривица штетника: возач моторног возила одговара за штету коју је намерно проузроковао другом својом противправном радњом или пропуштањем. Овај основ одговорности изричито је предвиђен чл. 998. и следећим румунског ГЗ; чл. 336. и следећим албанског ГЗ; чл. 339. ст. 1. мађарског ГЗ; чл. 415. пољског ГЗ; чл. 448—475. естонског ГЗ; чл. 1170—1192. ГЗ Летоније; чл. 106—108. Основа грађанског законодавства Русије од 31. 5. 1991. године; чл. 154. ст. 1. и чл. 158—163. југословенског Закона о облигационим односима. У односу на решења других земаља, југословенско право (тима и законодавства некадашњих република СФРЈ) разликује се по томе што Закон о

облигационим односима усваја критеријум претпостављене кривице, при чему је судска пракса још од 1980. године заузела став да се претпоставља само најблажи степен кривице — обична непажња¹.

Правна правила о одговорности по основу каузалитета предвиђају обавезе власника, односно корисника моторног возила да надокнади штету, како је то регулисано, на пример чл. 427. до 431. и чл. 442—450. ранијег чехословачког ГЗ; чл. 435. и 436. пољског ГЗ; чл. 345. мађарског; чл. 1000. ст. 1. и 3. румунског ГЗ; чл. 154. ст. 2. и чл. 173—177. југословенског Закона о облигационим односима. Правила о објективној одговорности прихваћена у бугарском Закону о осигурању имовине² и подзаконским актима из 1987. и 1988. године изграђена су по угледу на чл. 1384. француског Грађанског права (*Code Civil*), што је иначе било уобичајено и у њиховој досадашњој судској пракси³. У односу на ова решења разликује се донекле руско и законодавства некадашњих држава чланица Совјетског Савеза (са изузетком Летоније), јер се поред кривице, као општег основа одговорности, предвиђа одговорност по основу „поступања са повећаном опасности” (сада чл. 128. руског ГЗ, односно чл. 454. Основа из 1964. године; чл. 493. литванског ГЗ). Наиме, физичка и правна лица одговорна су за штете настале услед предузетих делатности са повећаном опасности којима се мења околина. То су делатности у области железничког и друмског саобраћаја, индустријске производње, као и све друге делатности које су повезане са изазивањем повећане опасности по животе или имовину људи⁴.

Објективна одговорност власника, односно корисника моторног возила или правних лица која обављају опасну делатност у саобраћају искључује се само ако је до настанка штете дошло кривицом трећег лица или самог оштећеног или услед дејства више силе.

У случају судара моторних возила, ако се по правилима о субјективној одговорности не може проценити одговорност сваког возача, примењују се објективна мерила (по чл. 431. и чл. 420, 421. чехословачког ГЗ)⁵.

Приликом накнаде штете у свим законодавствима приоритет се даје реституцији — отклањању недостатака оштећеног возила или лечењу претрпљених телесних повреда. Тек уколико није могуће отклањање штетних последица и успостављање ранијег стања, може се остваривати захтев за накнаду штете изражен у новцу.

¹ И. Црнић и А. Илић, *Осигурање и накнада штете у саобраћају*, III издање, 1987, „Информатор”, Загреб, стр. 60.

² Објављен у Службеном гласнику бр. 12/1958, са значајнијим изменама 1972. године.

³ H. Neidhart, *Unfall im Ausland (Schadensregulierung)*, IV издање, 1995, „ADAC Verlag”, München, стр. 32.

⁴ H. Neidhart und W. Zwerger, *Unfall im Ausland (Schadensregulierung)*, 2. изд., 1987, „ADAC Verlag”, München, стр. 195; H. Neidhart, *op. cit.*, стр. 207.

⁵ S. Cigoj, *Avtomobilist (odškodninska odgovornost in zavarovanje odgovornosti)*, 1982, „ČZ Uradni list Slovenije”, Ljubljana, стр. 7—298.

Трошкови поправке возила оштећеног у саобраћајној незгоди прорачунавају се по таблицама осигуравајуће организације, по претходном увиду у стање возила и процени штете коју врши њен представник, посебно у случају великих штета. Трошкови за оправку возила (вредност рада и материјала) не смеју прећи вредност возила коју је оно имало непосредно пре несреће. У Русији и на територијама бивших република Совјетског Савеза висина оштећења на возилу утврђује се на основу доказа које по службеној дужности упућују надлежни државни органи (полиција и инспекторати) државној организацији која обавља послове осигурања. Оштећени мора дозволити представнику осигуравајуће организације да изврши увид у оштећења на возилу.

Трошкови поправке возила признају се на основу увида у настану штету и по приложеним рачунима, при чему се дозвољава изузетно (у Русији, Литванији) замена „старих за нове“ аутомобилских делова, уколико их није могуће на одговарајући начин оправити. У ситуацији када се ради о знатној штети на сасвим новом возилу, коју није могуће оправком лако отклонити (на пример, уништење мотора или целокупне каросерије) може се одобрити замена оштећеног новим возилом исте марке или категорије, како се практикује у Русији, Мађарској или Летонији. Ова пракса је, међутим, у низу земаља искључена, на пример у: Чешкој, Словачкој, Пољској и Југославији где се може остварити само новчана одштета одмерена према тржишној вредности возила пре несреће.

Осигуравајуће организације признају искључиво трошкове поправке извршене у домаћим радионицама, при чему се неким националним прописима то изричито наглашава⁶. Слична пракса постоји у Русији: уколико се поправка страних возила не може извршити у тој земљи, исплаћује се накнада на име трошкова поправке према ценама у држави из које потиче страни држављанин — власник или корисник моторног возила. У Мађарској⁷ се ови трошкови признају уколико нису прекомерно високи у поређењу са домаћим ценама или ако поправку страног возила није било могуће извршити у домаћој радионици, када се право на накнаду штете може остварити и само на основу понуде сервисне радионице за обављање поправке

⁶ Тако је, на пример, изменама Наредбе бугарског Министарства финансија бр. 2, од 10. 11. 1978. године у чл. 9. предвиђено да се трошкови поправке страног возила извршене у иностранству признају тек уколико се утврди да такву поправку није било могуће извршити у Бугарској и то по основу приложене документације са детаљно утврђеним садржајем.

⁷ И. Црнић и А. Илић, *оп. cit.*, стр. 98.

или по процени штете на возилу од стране стручњака кога је ангажовала овлашћена мађарска осигуравајућа организација. У Југославији се вредност тотално или делимично оштећеног возила набављеног у иностранству процењује према ценама тог аутомобила у страниој држави у којој је купљено. Судска пракса је у појединим случајевима признавала и трошкове поправке извршене у иностранству за возила са страном регистрацијом, уколико нису прекомерни.

Тотална штета постоји када трошкови поправке превазилазе вредност возила (у Молдавији, на пример, када прелазе 50% ове вредности). Ова штета се у сваком случају утврђује по основу процене стручњака. Износ накнаде умањује се за вредност металних остатака. Од новчане накнаде одбија се вредност спашених делова које је оштећени задржао за себе и није предао осигуравајућој организацији или се умањује накнада за износ који је оштећени остварио њиховом продајом⁸.

По правилу се не признају трошкови превоза тотално оштећеног возила у иностранство, нити ситњења металних отпадака или царинења. Изузетно се у бугарској и мађарској пракси осигурања може признати трошак за превоз оштећеног страног возила у домовину, уколико није прекомеран или би ситњење металних остатака било скупље од превоза, при чему се тада не надокнађују трошкови ситњења металних остатака и царине.

Неки други материјални трошкови у вези са штетним догађајем признају се по правилу само у спроведеном судском поступку, као што су, на пример, трошкови процене штете у судском поступку, накнада због смањења тржишне вредности возила или немогућности коришћења возила за време трајања поправке.

Тек последњих година у неким земљама (Бугарска, Летонија) дозвољава се у појединачним случајевима и у поступку вансудског поравнања накнада за извршену процену штете, ако је било неопходно да стручњака ангажује сам оштећени, односно ако је ангажован уз сагласност противничке стране (осигуравајуће организације).

У начелу се у бугарској и румунској судској пракси допушта накнада због ниже тржишне вредности поправљаног возила, иако се још увек није сасвим уобичајила. Према поменутом чл. 9. ст. 3. Наредбе бугарског Министарства финансија из 1978. године трошкови за нижу тржишну вредност возила могу бити признати под условом да су оштећени делови поправљани, а није дошло до њихове замене новим. Ови трошкови морају бити разумни, тј. појединачно не смеју прекорачити трошкове за нове делове (укључујући ту и трошкове демонтаже старих и уградње нових).

⁸ И. Црнић и А. Илић, *op. cit.*, стр. 102—103.

У Чешкој и Словачкој сматра се да би уобичајена поправка требало да доведе до успостављања раније техничке исправности возила као у време непосредно пре несреће. Накнада због ниже вредности возила могла би се стога захтевати тек уколико и поред стручно обављене оправке није било могуће постићи некадашњу техничку вредност возила. Слично томе, у Пољској и Летонији се признаје накнада због снижене техничке вредности, уколико возило и поред извршене оправке, по изгледу и по функцији не одговара стању пре несреће. Према ставовима мађарске судске праксе штета због умањене трговинске вредности возила признаје се само уколико се ради о знатној штети на возилу (вредност преко 900 немачких марака), а само возило је у тренутку несреће било 3—4 године старо и није прешло више од 50.000 km. Уколико се призна ова штета, она се урачунава у укупне трошкове оправке.

Штета због немогућности коришћења аутомобила за професионалну делатност признаје се уколико оштећени докаже да постоји објективна вероватност да би остварио корист која је изостала због последица несреће. Изгубљена добит (или тзв. губитак ауто-дана) признаје се под врло рестриктивним условима једино онима који користе возило за обављање пословне делатности. Вредност изгубљене добити процењује се вештачењем.

Ако је пословна делатност власника везана за употребу возила, у Мађарској, Чешкој, Словачкој, Пољској и Летонији признају се трошкови коришћења другог, унајмљеног, возила за време трајања поправки. При томе се период немогућности коришћења возила мора доказивати рачуном о извршеној поправци.

Међутим, у пракси осигуравајућих организација са подручја бившег СССР-а генерално се не признају, изузев на основу судске одлуке, трошкови због немогућности коришћења возила, чак ни када се возилом вршила пословна делатност (такси возач, превозник и слично).

У свим законодавствима држава у транзицији поред трошкова оправке могуће је остваривати накнаду неких других трошкова непосредно проузрокованих штетним догађајем: за преноћиште и исхрану током присилног продуженог боравка или за оштећени пртљаг, одећу, али се признају по правилу само у судском поступку. И у југословенској судској пракси усвајали су се захтеви за накнаду следећих трошкова у вези са штетним догађајем: за већи утрошак бензина, трошкови исхране и преноћишта, ако је услед делимичне оправке возила после несреће (јер потпуна није била могућа) путовање трајало дуже него да је возило било исправно. Такође се признају трошкови због отказивања путовања планираног за време годишњег одмора који није коришћен због последица саобраћајне несреће⁹.

⁹ И. Црнић и А. Илић, *op. cit.*, стр. 98.

Штета због телесне повреде или смрти лица

Трошкови за лекарске прегледе, болничко лечење (у државним или приватним здравственим установама) и болничка нега и опоравак лица повређеног у саобраћајној незгоди признају се у пуном обиму, уколико већ нису били надокнађени из фонда обавезног здравственог осигурања. Уколико је трошкове у вези са лечењем поднела установа здравственог осигурања, она стиче право регреса према штетнику или осигуравајућој организацији код које је био осигуран. У чл. 464. некадашњих Основа ГЗ СССР-а (тима и у законодавствима некадашњих чланица СССР-а) изричито се предвиђа обавеза штетника да сноси све трошкове лечења оштећеног до успостављања његовог пређашњег здравственог стања. Слично је предвиђено и чл. 2347. летонског, као и по чл. 498. ГЗ Литваније, али ови трошкови терете, осим штетника и одговорно лице (организацију осигурања). Одредбом чл. 50. естонског ГЗ обавезује се осигуравајућа организација да сноси трошкове лекарског прегледа, лечења и здравственог опоравка повређеног страног држављанина, али не и друге материјалне издатке, па чак ни исплату изгубљене зараде за време боловања.

Висина трошкова доказује се оригиналним лекарским или болничким рачунима. Иако је познато да у неким земљама које се налазе у транзицији медицинске службе нису увек оспособљене за примену сложенијих метода лечења нити има услова за успешан болнички опоравак, судска пракса, на пример у Албанији, не признаје ни у ком случају трошкове страног држављанина настале због неопходног наставка лечења у иностранству.

У случају када је претрпљена телесна повреда оштећени има право на накнаду изгубљене зараде у сразмери са утврђеним степеном инвалидитета и трајањем неспособности за рад. Према чл. 459. и 464. Основа Грађанског законодавства СССР предвиђено је да су организација или грађанин који су одговорни за настану штету у случају проузроковања телесне повреде или другог облика оштећења здравља обавезни да исплате оштећеном накнаду за изгубљену зараду за време неспособности за рад, као и накнаду за смањење новчаних примања за то време. Сличне одредбе садрже Грађански законици Пољске (чл. 444); Словачке и Чешке (чл. 446. ранијег чехословачког ГЗ који има продужено важење у обе државе).

Изгубљена зарада се одређује у нето износу према висини просечне зараде коју је повређени остваривао пре него што је наступио несрећни случај, што се утврђује на основу рачуноводствених података или пореских пријава из претходне године. Околности везане за степен и трајање радне неспособности доказују се медицинском документацијом: извештаји лекарских комисија, подаци из здравствене књижице, отпусна листа и слично. У бугарској пракси у принципу се дозвољава накнада за изгубљену зараду само до време-

на предвиђеног за старосну пензију, а само у појединачним случајевима може прећи и преко тог рока. У случају привремене неспособности за рад оштећени може захтевати исплату разлике између зараде коју би остварио у редовним приликама и надокнаде коју је добио за то време из фонда социјалног осигурања (чл. 459. и 464. руских Основа ГЗ). Према украјинској судској пракси, привремена неспособност за рад доводи до умањења гарантоване накнаде по основу трајне неспособности за 50%. При томе, ако је оштећеном за период боловања исплаћивана накнада на име изгубљене зараде из фондова социјалног осигурања, фонд је овлашћен да остварује регресни захтев према штетнику.

За случај трајне неспособности за рад или смрти даваоца издржавања допушта се право на накнаду материјалне штете на име изгубљене будуће добити или губитка издржавања, на пример: по чл. 459. Основа ГЗ СССР-а или чл. 447. чехословачког ГЗ. Право на накнаду према чл. 459. Основа ГЗ СССР-а имају сродници лица трајно неспособног за рад или погинулог, за које је тиме наступило погоршање економских прилика јер су били издржавани чланови домаћинства или су радно неспособни — деца до 18 година старости, студенти до 23 године, жене старије од 55 година, мушкарци старији од 60 година¹⁰. Ове одредбе примењују се у низу земаља осамостањених из СССР-а (у Украјини, Белорусији, Молдавији). Исплата је могућа и у облику ренте у свим земљама у транзицији, изузев у Албанији.

У законодавствима изграђеним по угледу на руско право не признаје се накнада изгубљене добити на име каснијег погоршања пословног или финансијског статуса оштећеног због последица претрпљене телесне повреде (на пример, изостанак унапређења и слично), што је иначе уобичајено у западно-европској судској пракси. Изузетно, по чл. 444. и 445. пољског ГЗ, уз право на накнаду штете настале због повећаних потреба повређеног гарантује се и право на накнаду зараде коју би оштећени остварио да није повређен (на основу повишице или очекиваног унапређења на послу).

На основу руског чл. 457. Основа грађанског права оштећени има право да захтева накнаду штете изазване повећаним потребама насталих као последица телесног повређивања. У оквиру тога посебно се признаје накнада за неопходну помоћ трећег лица у домаћинству. Исто право гарантује се и у Мађарској.

Према чл. 193. ст. 2. и 195. ст. 1. југословенског Закона о облигационим односима одговорно лице је у обавези оштећеном надокнадити изгубљену зараду због неспособности за рад. Ту улази и накнада коју би остварио за прековремени рад, због употребе туђе радне снаге или губитака прихода од пољопривредног имања. Уколико, услед смањене радне способности оштећени може да обавља

¹⁰ Н. Neidhart, *op. cit.*, стр. 210.

уз pojačane напоре радове у домаћинству, припада му накнада за појачане напоре. У виду ренте надокнађује се оштећеном који је трајно неспособан за рад материјална штета која ће се реализовати у будућности, тако да њен износ није познат у време одлучивања о захтеву¹¹.

Фондови здравственог, пензионог и инвалидског осигурања исплатом трошкова лечења и изгубљене зараде стичу право регреса према организацији осигурања, ако је штета настала употребом моторног возила (према Закону о здравственом осигурању Републике Србије)¹². Фондови здравственог, пензионог или инвалидског осигурања европских земаља имају право регреса према осигуравачу на основу билатералних споразума које је Југославија закључила са: Аустријом, Белгијом, Бугарском, Великом Британијом, Данском, Италијом, Луксембургом, Мађарском, Немачком, Норвешком, Пољском, Француском, Холандијом, Чешкословачком, Шведском и Швајцарском, који су ратификовани пре распада СФРЈ, а признати од стране Савезне Републике Југославије¹³.

Издаци за трајно повећане потребе повређеног лица (чл. 195. ст. 2. Закона о облигационим односима), на пример: за појачану исхрану, трошкове сталне медицинске терапије или туђе помоћи и неге исплаћују се у виду ренте и то само за разлику којом превазилазе износ остварен из фондова пензијског и инвалидског осигурања¹⁴. Према ставовима судске праксе, признају се и трошкови израде протеза или боравка у иностранству, уколико су корисни по здравље оштећеног. Такође се дозвољава накнада трошкова за адаптацију стања ради лакшег кретања и задовољавања потреба тешко повређене (парализоване) особе¹⁵.

Право на накнаду нематеријалне штете на име претрпљених болова раније никада није било допуштено у законодавствима социјалистичких земаља (са изузетком Југославије), зато што се надокнада за душевне болове косила са владајућим социјалистичким моралом. Таква решења још увек су задржана у неким земљама, или се пак под крајње рестриктивним условима дозвољава накнада за претрпљене болове у корист непосредно оштећеног. Тако накнада претрпљених душевних болова у случају смрти лица није дозвољена у корист осталих чланова породице у: Албанији, Мађарској, Белорусији, Украјини, Молдавији, Естонији, Румунији. Право на накнаду претрпљених физичких и душевних болова за случај телесне по-

¹¹ З. Петровић, *Накнада нематеријалне штете због повреде права личности*, „НИУ Војска“, Београд, 1996, стр. 66; О. Станковић, *Накнада штете у облику ренте*, „Савремена администрација“, Београд, 1973, стр. 19.

¹² *Службени гласник РС*, бр. 18/92, од 4. 4. 1992.

¹³ Према: М. Богдановић, *Право на регрес фондова осигурања према ЗОИЛ*, Правни живот, 1997, бр. 11, стр. 464.

¹⁴ З. Петровић, *оп. cit.*, стр. 72.

¹⁵ И. Црнић и А. Илић, *оп. cit.*, стр. 100.

вреде установљено је искључиво у корист самог оштећеног у законодавствима Бугарске, Мађарске, Чешке, Литваније. Интересантну новину у овој области представљају најновије измене руског грађанског законодавства из 1992. године којима је коначно (чл. 131) начелно допуштена накнада за болове претрпљене због предузете скривљене противправне радње друге особе. Ова накнада исплаћује се у новцу или другој материјалној вредности, а конкретан износ утврђује се у сваком појединачном случају судском одлуком. Међутим, исплата овакве накнаде још увек није се уобичајила у судској пракси.

Уколико је право на накнаду за претрпљене физичке и психичке болове признато у појединим националним законодавствима, онда је редовна ситуација да се условљава тежином остварених последица. Тако се, на пример у литванском законодавству, захтева да је приликом саобраћајне несреће дошло до оштећења здравља са трајним последицама¹⁶. У мађарском праву према изменама из 1992. године (чл. 354. ГЗ) исплату накнаде за претрпљену нематеријалну штету оштећени може захтевати од штетника у сваком случају ако је претрпео телесну повреду. Судска пракса је стала на становиште да ово право оштећени може остварити тек уколико је због штетних последица по здравље оштећени био принуђен да смањи своје учешће у друштвеном животу, или су му смањени, односно знатно отежани изгледи на дужи живот¹⁷. У појединим земљама уочава се да судска пракса иде испред постојећих законских решења. Тако је у Румунији Врховни суд већ донео низ одлука којима се дозвољава накнада нематеријалне штете са функцијом сатисфакције, посебно ако се оштећени због последица телесне повреде тешко може укључити у нормалан друштвени живот.¹⁸ На основу чл. 52. бугарског Закона о одговорности и уговорима из 1950. године за претрпљене душевне и физичке болове проузроковане средње или веома тешком телесном повредом може се тражити накнада нематеријалне штете. У случају смрти оштећеног, накнаду за претрпљене душевне болове овлашћени су да захтевају и његови блиски сродници (брачни друг, родитељи, деца). Постоје ситуације, као у Летонији, на пример, да нејасна одредба чл. 1786. ГЗ не искључује право на накнаду, али се у пракси, без судског спора, ово право не може остварити¹⁹.

По основу чл. 445. пољског Грађанског законика признато је право на накнаду за претрпљене патње и душевне болове због телесне повреде или смрти лица. Износ ове врсте накнаде обично се утврђује у судском спору по аналогiji са пресуђеним појединачним

¹⁶ H. Neidhart, *op. cit.*, стр. 132.

¹⁷ H. Neidhart, *op. cit.*, стр. 303.

¹⁸ H. Neidhart, *op. cit.*, стр. 203.

¹⁹ H. Neidhart, *op. cit.*, стр. 126.

случајевима у судској пракси. Приликом процене висине претрпљене штете узима се у обзир: начин на који је дошло до повређивања, трајање опоравка, старост оштећеног и степен инвалидитета, што процењује лекарска комисија или медицински вештак кога је ангажовала организација осигурања, односно одредио суд. Ако се накнада нематеријалне штете даје блиским сродницима умрлог, води се рачуна о њиховом животном и радном статусу (малолетна деца, жене-домаћице), као и о имовинским могућностима.

По чл. 444. чехословачког Грађанског законика предвиђа се исплата накнаде штете за случај оштећења здравља које проузрокује болове или отежава обављање нормалних друштвених активности²⁰. Накнада за болове досуђује се једино ако су болови настали оштећењем здравља или су у вези са поступком лечења и опоравком. Накнада за смањене животне могућности може се остварити тек ако су наступиле све последице незгоде, обично до једне године после штетног догађаја. Накнада за нематеријалну штету иде у корист искључиво непосредно оштећеног.

За разлику од осталих земаља бившег тзв. социјалистичког блока у Југославији се новчана накнада због претрпљеног физичког бола, као и за страх, тугу, жалост и друге душевне болове уобичајила кроз судску праксу још од педесетих година, иако је тек од 1978. године право на накнаду ове штете регулисано чл. 200—202. Закона о облигационим односима. Становиште југословенске судске праксе је да се накнада за претрпљени физички бол одређује према карактеру повреда, што опредељује и јачину и трајање болова. У то улазе и болови и нелагодности проузроковани поступком лечења: бројне операције, дуготрајно непомично лежање, тешкоће при узимању хране и слично. При томе се води рачуна о повећаној осетљивости на болове појединих лица према њиховој старосној доби и здравственом стању (на пример, срчаних болесника), као и о чињеници употребе средстава за сузбијање болова²¹. Новчана накнада за нарушеност даје се у случају унакажености која представља знатну промену, код других ствара неповољан утисак, а код самог оштећеног изазива душевне патње и осећај мање вредности. Накнада се опредељује не само према објективном наружењу, него и обзиром на старост, пол и место-наружења²². Накнада за страх досуђује се према околностима случаја, посебно ако јачина страха и његово трајање то оправдавају. Накнаду за страх може остварити само лице које трпи страх због властите опасности — то не може бити страх роди-

²⁰ З. Петровић, *Накнада нематеријалне штете...*, 1996. стр. 37.

²¹ З. Петровић, *Правична накнада за претрпљене физичке болове*, Наша законитост, 1987, бр. 7—8, стр. 856.

²² З. Петровић, *Утврђивање новчане накнаде за претрпљене душевне болове због нарушености*, Правни живот, 1986, бр. 11, стр. 1135—1138.

теља за судбину детета, иако се оно објективно налазило у опасној ситуацији²³. Према ставовима југословенске судске праксе право на накнаду душевних болова због смрти или тешког инвалидитета лица страдалог у саобраћајној незгоди признаје се и његовим сродницима (родитељи, супруг, деца). У појединим ситуацијама признато је ово право и браћи и сестрама преминулог уколико је између њих и оштећеног постојала трајна заједница живота или јаке емотивне везе и свакодневна брига и посећивање (чак иако су живели у одвојеним становима)²⁴.

У последње време у бугарској судској пракси проширују се могућности за накнаду неких посебних материјалних трошкова у вези са поступком лечења и боловањем због саобраћајне незгоде, посебно ако су у питању озлеђени страни држављани. То су у првом реду: путнички трошкови за ангажованог иностраног лекара, за неопходну помоћ трећег лица (ради неге и помоћи у домаћинству) и слично, али додуше само у појединим случајевима. Опсег заштите права оштећених проширен је и у Словачкој доношењем новог Закона бр. 7 из 1993. године којим је регулисана област социјалног осигурања, те по том основу постаје могуће остварити накнаду неких трошкова који су у вези са лечењем или последицама претрпљеног оштећења здравља, као што су трошкови посете оштећеног који се налази на болничком лечењу, или за помоћ трећег лица у домаћинству, посебно уколико се ради о жени-мајци или члану земљорадничког домаћинства.

Закључак

Упоредно-правна анализа основа одговорности за штету и обима права на накнаду штете из саобраћајне незгоде у законодавствима држава у транзицији показује да се врло споро превазилазе недостаци досадашњих законских решења. При томе се уочавају значајне разлике у погледу нивоа заштите права оштећених. И поред покушаја да се реформом постојеће легислативе (пре свега у области осигурања) ове земље прилагоде европским узорима, наслеђена решења (посебно у државама насталим на територији некадашњег СССР-а и Чешкословачке федерације) која су преузета новим републичким законодавствима, показују се као преузак законски оквир за регулисање права на накнаду штете. Тек последњих година уводи

²³ З. Петровић, *Правична накнада за претрпљени страх*, Правни живот, 1987, бр. 8—9, стр. 888.

²⁴ З. Петровић, *Новчана накнада за претрпљене душевне болове због смрти и тешког инвалидитета блиског лица*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, 1987, бр. 7—8, стр. 30—31.

се обавезно осигурање од одговорности за штете од моторних возила, гарантни фондови и гарантује се право на подношење директног захтева за накнаду штете од осигуравајуће организације. Но, то још увек не значи и стварно унапређење праксе осигурања и судског пута остварења захтева за накнаду штете. Тако се право на накнаду штете на стварима остварује само за трошкове поправке оштећеног возила или тоталне штете, док се изван судског поступка тешко може остварити накнада неких других трошкова. У погледу штета насталих због телесне повреде, уништења здравља или смрти лица највеће разлике запажају се у области нематеријалне штете. У складу са постулатима социјалистичког морала деценијама није било допуштено остваривати накнаду због претрпљених болова и патњи, или је то могуће у корист непосредно оштећеног. У поређењу са овим законодавствима постојеће југословенско грађанско право, нарочито решења судске праксе, знатно су напреднија и омогућавају потпунију заштиту права на накнаду штете. Чини се да би, уз постојеће измене права осигурања и повећану ефикасност судске заштите југословенско законодавство могло лакше и успешније да се прилагоди важећим стандардима Европске уније, у поређењу са законодавствима осталих држава у транзицији.

RIGHT TO COMPENSATION OF DAMAGE ARISING FROM TRAFFIC ACCIDENT IN THE LEGISLATION OF THE COUNTRIES IN TRANSITION

Nataša Mrvić-Petrović, Ph.D.

Summary

By comparative analysis of the bases of liability for damages and the scope of the right to compensation for damages arising from traffic accidents existing in the legislation of the countries that are undergoing transition, the author reaches a conclusion that the process of overcoming the disadvantages of the former legislative solutions is going on slowly and that significant differences are noticed in respect of the level of protection of the injured person. In comparison to these jurisdictions, the present Yugoslav law, especially the solutions accepted in court practice, prove to be much more comprehensive. With the existing changes of the insurance law and with improved efficiency of the judicial protection, Yugoslav legislation could be more successfully adapted to the standards of the European Union.

Key words: compensation of damages, traffic accident, countries in transition, injured person, European Union.